

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พื้นฐานความรู้ทางปรัชญาและ แนวคิดสังคมสงเคราะห์

พัฒนภาณุ ฤๅธรรม

พื้นฐานความรู้ทางปรัชญาและแนวคิดสังคมสงเคราะห์

ถ่ายเอกสารแทนการใช้หนังสือ
คือการทำลายภูมิปัญญาสร้างสรรค์

พื้นฐานความรู้ทางปรัชญาและแนวคิดสังคมสงเคราะห์

พัฒนาภาณุ ทูลธรรม

คณะสังคมศาสตร์และการพัฒนาท้องถิ่น

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์

พัฒนาภาณุ ทูลธรรม.

พื้นฐานความรู้ทางปรัชญาและแนวคิดสังคมสงเคราะห์.

1. สังคมสงเคราะห์.

HV40

ISBN 978-616-602-013-7

ISBN (E-BOOK) 978-616-602-016-8

ลิขสิทธิ์ของอาจารย์พัฒนาภาณุ ทูลธรรม

สงวนลิขสิทธิ์

ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 1 เดือนพฤษภาคม 2566

จำนวน 100 เล่ม

ฉบับอิเล็กทรอนิกส์ (e-book) เดือนกรกฎาคม 2566

จัดพิมพ์และจัดจำหน่ายโดยสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ท่าพระจันทร์: อาคารธรรมศาสตร์ 60 ปี ชั้น U1 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ถนนพระจันทร์ กรุงเทพฯ 10200 โทร. 0-2223-9232

ศูนย์รังสิต: อาคารโคมบริหาร ชั้น 3 ห้อง 317 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ตำบลคลองหนึ่ง อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี 12120

โทร. 0-2564-2859-60 โทรสาร 0-2564-2860

<http://thammasatpress.tu.ac.th>, e-mail: unipress@tu.ac.th

พิมพ์ที่โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ราคาเล่มละ 360.- บาท

สารบัญ

คำนิยาม	(9)
คำนำ	(10)
บทที่ 1 แนวคิดและความเชื่อพื้นฐานทางสังคมสงเคราะห์	1
1.1 ความเชื่อทางสังคมสงเคราะห์ (Social Work Beliefs)	6
1.2 แนวคิดหลักทางสังคมสงเคราะห์ (Social Work Core Concepts)	11
สรุป	18
คำถามท้ายบท	19
เอกสารอ้างอิง	20
บทที่ 2 พัฒนาการของการสังคมสงเคราะห์ในสากลและในประเทศไทย	23
2.1 พัฒนาการของสังคมสงเคราะห์ในประเทศยุโรปตะวันตกและสหราชอาณาจักร	24
2.2 พัฒนาการของสังคมสงเคราะห์ในประเทศสหรัฐอเมริกา	31
2.3 พัฒนาการของงานสังคมสงเคราะห์ในประเทศแถบเอเชียตะวันออก	40
2.4 พัฒนาการของงานสังคมสงเคราะห์ในประเทศไทย	42
สรุป	48
คำถามท้ายบท	49
เอกสารอ้างอิง	50
บทที่ 3 ความหมาย ความเป็นวิชาชีพ และอัตลักษณ์ของสังคมสงเคราะห์	53
3.1 ว่าด้วยคำนิยามของงานสังคมสงเคราะห์	53
3.2 ความสำคัญของงานสังคมสงเคราะห์	58
3.3 ความเป็นวิชาชีพของสังคมสงเคราะห์และองค์ประกอบที่มีอยู่	60
3.4 สังคมสงเคราะห์กับความเป็นศาสตร์และศิลป์	66
3.5 สังคมสงเคราะห์กับทฤษฎี	74
3.6 การสังคมสงเคราะห์กับการปฏิบัติงานโดยใช้หลักฐานเชิงประจักษ์ (Evidence-based Practice หรือ EBP)	78
สรุป	86
คำถามท้ายบท	87
เอกสารอ้างอิง	88

บทที่ 4 แนวคิดสิทธิมนุษยชนกับวิชาชีพสังคมสงเคราะห์	94
4.1 ประวัติศาสตร์ของแนวคิดสิทธิมนุษยชนโดยสังเขป	94
4.2 ฐานคิด องค์ประกอบ และประเภทของสิทธิมนุษยชน	99
4.3 ประเด็นสิทธิและความยืดหยุ่นกับวิชาชีพและกลุ่มเป้าหมายทางสังคมสงเคราะห์	105
สรุป	110
คำถามท้ายบท	112
เอกสารอ้างอิง	113
 บทที่ 5 กระบวนทัศน์ในการอธิบายธรรมชาติของมนุษย์กับงานสังคมสงเคราะห์	 116
5.1 ความหมายและความสำคัญของกระบวนทัศน์ในการอธิบายธรรมชาติมนุษย์	117
5.2 กระบวนทัศน์นิยัตินิยม (Determinism Paradigm)	118
5.3 กระบวนทัศน์พฤติกรรมนิยม (Behaviorism Paradigm)	125
5.4 กระบวนทัศน์มนุษยนิยม (Humanism Paradigm)	131
5.5 การปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์โดยใช้ความเข้มแข็งเป็นฐาน (Strength-based Practice: SBP)	136
สรุป	139
คำถามท้ายบท	141
เอกสารอ้างอิง	142
 บทที่ 6 ทฤษฎีวิพากษ์และกระบวนทัศน์หลังความทันสมัยที่มีอิทธิพลต่องานสังคมสงเคราะห์	 144
6.1 ที่มาและสาระสำคัญของทฤษฎีวิพากษ์	145
6.2 อิทธิพลของทฤษฎีวิพากษ์ต่องานสังคมสงเคราะห์	149
6.3 ที่มาและสาระสำคัญของกระบวนทัศน์หลังความทันสมัยนิยม	158
6.4 อิทธิพลของกระบวนทัศน์หลังความทันสมัยต่องานสังคมสงเคราะห์	166
สรุป	172
คำถามท้ายบท	175
เอกสารอ้างอิง	176
 บทที่ 7 วิธีการทางสังคมสงเคราะห์และกลุ่มเป้าหมายของงานสังคมสงเคราะห์	 182
7.1 การสังคมสงเคราะห์เฉพาะราย (Social Casework)	183
7.2 การสังคมสงเคราะห์กลุ่มชน (Social Group Work)	185
7.3 การสังคมสงเคราะห์ชุมชน (Community Social Work)	192
7.4 การบริหารสวัสดิการสังคมและนโยบายสวัสดิการสังคม (Social Welfare Administration and Policy)	196

7.5 การวิจัยทางสังคมสงเคราะห์ (Social Work Research)	201
7.6 กลุ่มเป้าหมายเฉพาะของงานสังคมสงเคราะห์	208
สรุป	223
คำถามท้ายบท	225
เอกสารอ้างอิง	226
บทที่ 8 ภูมิทัศน์งานสังคมสงเคราะห์ในปัจจุบันและนัยของการขับเคลื่อนในสังคมไทย	232
8.1 การเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันต่องานสังคมสงเคราะห์	233
8.2 โลกหลังโควิด-19 กับงานสังคมสงเคราะห์ (Post-Covid-19 Era and Social Work)	238
8.3 เทคโนโลยีดิจิทัลกับงานสังคมสงเคราะห์ (Digital Technologies and Social Work)	239
8.4 การสังคมสงเคราะห์กับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนและการสังคมสงเคราะห์สีเขียว (Social Work with Sustainable Development Goals and Green Social Work)	242
8.5 การสังคมสงเคราะห์: สหวิชาชีพและการข้ามศาสตร์ในปัญหาที่รุนแรงซับซ้อน (Social Work: Interprofessional and Transdisciplinary with Wicked Problems)	246
8.6 การสังคมสงเคราะห์กับการก้าวพ้นจากการครอบงำจากตะวันตก (Decolonized Social Work)	249
8.7 ภูมิทัศน์งานสังคมสงเคราะห์ในท้องถิ่นและงานสังคมสงเคราะห์โรงเรียน ของสังคมไทย (Local Social Work and School Social Work in Thai Society)	253
สรุป	256
คำถามท้ายบท	259
เอกสารอ้างอิง	260
ดัชนีค้นคำ	265

สารบัญตาราง

ตาราง 1.1	เปรียบเทียบความเชื่อและจิตวิญญาณของอิสลามกับสังคมตะวันตก	9
ตาราง 3.1	การใช้ทฤษฎี การปฏิบัติงานโดยใช้หลักฐานเชิงประจักษ์ สู่การใช้ทักษะระดับจุลภาค	85
ตาราง 5.1	เปรียบเทียบการปฏิบัติงานโดยเน้นปัญหาหรือพยาธิสภาพ กับการปฏิบัติงานที่เน้นความเข้มแข็ง	137
ตาราง 5.2	สรุปกระบวนการทัศน์ในการอธิบายธรรมชาติของมนุษย์จากสำนักคิดทางจิตวิทยา	140
ตาราง 6.1	จำแนกคำอธิบายระหว่างชุดความคิดแบบโมเดิร์นกับแบบโพสต์โมเดิร์น	164

คำนิยม

สังคมสงเคราะห์เป็นวิชาชีพที่ค่อนข้างใหม่ เชื่อกันว่าเกิดขึ้นครั้งแรกบนโลกใบนี้ที่สหราชอาณาจักร หรือมีฉะนั้นก็เนเธอร์แลนด์ หรือเยอรมนี ในช่วงทศวรรษที่ 1800s-1930s ส่วนในไทย การกำเนิดขึ้นของสังคมสงเคราะห์วิชาชีพมักจะนับกันในปี พ.ศ. 2487 เมื่อท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม จัดตั้งให้มีหลักสูตรสังคมสงเคราะห์วิชาชีพโดยสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ (บางแหล่งอ้างอิง ให้เป็นปี พ.ศ. 2485) กาลเวลาผ่านไป ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า สิ่งที่ฝังแน่นอยู่ในวิวัฒนาการและการดำรงอยู่ในเชิงทฤษฎีของวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ ลึก ๆ แล้วคือ การพยายามกำหนดสร้างอัตลักษณ์และภาพสร้างที่ชี้ชัดว่า วิชาชีพสังคมสงเคราะห์ไม่ใช่การแจกข้าวแจกของ ไม่ใช่การกุศล ซึ่งพิจารณาถึงลงไปอีก เราก็จะเห็นการขับเคลื่อนของพลังทางวิชาชีพกับระบบคิดแบบอุปถัมภ์และอำนาจนิยมในสังคมไทย

หนังสือ *พื้นฐานความรู้ทางปรัชญาและแนวคิดสังคมสงเคราะห์* เรียบเรียงโดยอาจารย์พัฒนภานุ ทูลธรรม แห่งมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม เป็นหนังสือที่มีคุณค่าสำหรับการวางรากฐานเพื่อการเคลื่อนไหวขับเคลื่อนกับสังคมสงเคราะห์ในความหมายที่แคบ แจกข้าวแจกของ และความหมายที่สนับสนุนกลไกการดำรงระบบอุปถัมภ์ในสังคมไทย แม้ว่าผู้เขียนจะตั้งใจที่จะให้หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือหลักสำหรับการเรียนการสอน รายวิชา สค. 111 ปรัชญาและแนวคิดสังคมสงเคราะห์ แต่กลับมีคุณูปการต่อการพัฒนาวิชาชีพอย่างสง่างาม ทั้งนี้ เนื้อหาของหนังสือตอบสนองทั้งวัตถุประสงค์ของการเรียนการสอน และยังมีประโยชน์กว้างไกลไปกว่านั้น

หนังสือ *พื้นฐานความรู้ทางปรัชญาและแนวคิดสังคมสงเคราะห์* เป็นผลมาจากความอุตสาหะอย่างยิ่งของผู้เขียนและเป็นผลจากการเรียบเรียงที่ประณีต เนื้อหาหลักซึ่งและเต็มไปด้วยรายละเอียด การใช้ภาษาเขียนที่ดี ทำให้เนื้อหาอยู่ในโครงสร้างและรูปแบบที่ผู้เรียนสามารถทำความเข้าใจได้ดี จึงเป็นหนังสือที่น่าสนับสนุนเป็นอย่างยิ่ง เป็นความงดงามและสง่างามของวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ที่มีนักวิชาการตั้งใจผลิตขึ้นมา บนพื้นฐานความรักและศรัทธาในวิชาชีพสังคมสงเคราะห์อย่างแท้จริง

ท้ายนี้ ข้าพเจ้ามีความเชื่อมั่นเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือ *พื้นฐานความรู้ทางปรัชญาและแนวคิดสังคมสงเคราะห์* จะเป็นส่วนสำคัญในการสร้างความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงเพื่อการพัฒนาวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ให้เติบโตงดงาม และเป็นส่วนสำคัญในการสร้างความเสมอภาคและความเป็นธรรมในสังคมไทย

ศาสตราจารย์ ดร.กิตติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์

คำนำ

ตำราเรื่อง พื้นฐานความรู้ทางปรัชญาและแนวคิดสังคมสงเคราะห์ เป็นส่วนหนึ่งของรายวิชา สค. 111 ปรัชญาและแนวคิดสังคมสงเคราะห์ อันเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ซึ่งเป็นวิชาพื้นฐานที่นักศึกษาสาขาวิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์จำเป็นต้องมีความรู้พื้นฐานก่อนที่จะเรียนรู้ในรายวิชาอื่น ๆ ในเชิงลึกตามลำดับขึ้นไป

ตำรานี้ประกอบด้วยเนื้อหาทั้งหมด 8 บท เริ่มตั้งแต่แนวคิดและความเชื่อพื้นฐานทางสังคมสงเคราะห์ พัฒนาการที่อธิบายถึงประวัติศาสตร์ของการสังคมสงเคราะห์ทั้งในสากลและในไทย โดยสังเขป ลักษณะของงานสังคมสงเคราะห์ที่สะท้อนความหมาย อัตลักษณ์ ความเป็นศาสตร์และศิลป์ แนวคิดสิทธิมนุษยชน กระบวนทัศน์ในการอธิบายธรรมชาติของมนุษย์ ทฤษฎีวิพากษ์ กระบวนทัศน์หลังสมัยใหม่หรือโพสต์โมเดิร์น วิธีการทางสังคมสงเคราะห์และกลุ่มเป้าหมายเฉพาะทางสังคมสงเคราะห์ รวมทั้งภูมิทัศน์ของงานสังคมสงเคราะห์ในปัจจุบันและแนวโน้มของการขับเคลื่อนในอนาคต โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับสังคมไทยอันทำให้ผู้อ่านได้ถกคิดและตั้งคำถามกับสภาวะของตำราเล่มนี้ต่อไป

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าตำรานี้จะมีคุณูปการไม่มากนักน้อยกับผู้สนใจ นักศึกษาปริญญาตรีและบัณฑิตศึกษาทางสังคมสงเคราะห์ ผู้ปฏิบัติงานวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ นักวิชาการ ตลอดจนทั้งบุคคลทั่วไปในการนำตำราเล่มนี้ไปใช้เพื่อทำความเข้าใจปรัชญาและแนวคิดสังคมสงเคราะห์ซึ่งเป็นพื้นฐานของการทำความเข้าใจและต่อยอดประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติงานจริงกับกลุ่มเป้าหมายและหน่วยงานทางสังคมสงเคราะห์บนรากฐานความคิดที่ค้ำยันกับการปฏิบัติงานนี้

หากตำรามีข้อผิดพลาดประการใด ผู้เขียนก็ขออภัยและน้อมรับไว้ ณ ที่นี้ด้วย ซึ่งผู้เขียนต้องขอบพระคุณกัลยาณมิตรทางวิชาการและคณาจารย์ผู้ประศาสน์วิชาเสมอมา อีกทั้งผู้อ่านสามารถศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมจากแหล่งข้อมูลตามเอกสารอ้างอิงได้

พัฒนภาณุ ทูลธรรม

พฤษภาคม 2566

**When the roots are deep
There is no reason to fear the wind.**

African Proverb

แนวคิดและความเชื่อพื้นฐาน ทางสังคมสงเคราะห์ (Fundamental Concepts and Beliefs in Social Work)

ปฐมบท

“ศาสตราจารย์ มาร์กาเรต มัต นักมานุษยวิทยาชื่อดังระดับโลกชาวอเมริกันที่เสียชีวิตไปตั้งแต่ปีค.ศ. 1978 ครั้งหนึ่งเธอเคยถูกนักศึกษาถามว่า “อะไรคือสัญญาณแรกของอารยธรรมในวัฒนธรรมของมนุษย์?” นักศึกษาคนนั้นคาดหวังว่า คำตอบที่ได้จะเป็นประมาณว่า เบ็ดตกปลา เครื่องปั้นดินเผา หินลับมีด หรืออะไรประมาณนั้น แต่ศาสตราจารย์มัต ตอบกลับไปด้วยว่า สัญญาณแรกของอารยธรรมของมนุษย์ในยุคโบราณก็คือ “กระดูกขาที่หักและหายเป็นปกติ” มัตอธิบายต่อว่า ในสังคมของสัตว์เดรัจฉาน หากมีสัตว์ตัวไหนขาหัก มันจะตายอย่างแน่นอน มันจะไม่มีทางวิ่งหนีจากภัยอันตรายต่าง ๆ ได้ มันไม่สามารถเดินไปต็มน้ำจากลำธาร และไม่อาจออกล่าหาอาหารได้อีก ไม่นานมันก็จะกลายเป็นเหยื่อให้สัตว์ผู้ล่าอื่น ๆ ต่อไปตามวัฏจักรห่วงโซ่อาหาร ไม่เคยมีสัตว์ตัวใดที่จะขาหักและมีชีวิตรอดได้นานพอจนกระดูกขากลับมาเชื่อมต่อกันจนสนิทได้อีกครั้ง “กระดูกโคนขาที่หักและหายสนิท” จึงเป็นหลักฐานได้ว่ามีใครบางคนยอมเสียสละตัวเองเพื่ออยู่ดูแลใครอีกคนที่บาดเจ็บ คอยรักษาแผลให้ และยอมแบกร่างของคนที่ย่ำแย่ไปอยู่ในที่ ๆ ปลอดภัย อีกทั้งยังคอยดูแลคน ๆ นั้นจนกระดูกขาที่หักกลับมาสมานหายดี การช่วยเหลือใครสักคนในยามทุกข์ยาก... นั่นแหละคือจุดเริ่มต้นของอารยธรรมของมนุษย์ ศาสตราจารย์มัต กล่าว” (Blumenfeld, 2020)

ประเด็นนี้ทำให้เห็นว่า มนุษย์มีความประเสริฐบางประการคือ สามารถช่วยเหลือผู้อื่นที่ประสบกับความทุกข์ยากเดือดร้อนได้ สะท้อนอารยธรรมที่ไม่มีสิ่งมีชีวิตไหนสามารถจะกระทำได้นี้เป็นมาตั้งแต่โบราณเมื่อสังคมยังไม่เข้าสู่ภาวะสมัยใหม่อย่างที่เรานอยู่ในปัจจุบัน

ก่อนที่จะไปทำความเข้าใจวิธีการและทักษะทางสังคมสงเคราะห์ที่นักวิชาชีพยึดถือปฏิบัติ จำเป็นต้องทำความเข้าใจหลักคิดที่ว่าด้วยแนวคิด ปรัชญา และความเชื่อพื้นฐาน ที่มีลักษณะเป็นนามธรรม (Abstract) เสียก่อนว่าสังคมสงเคราะห์นั้นตั้งอยู่บนฐานคิดอะไร อย่างไร ภายใต้การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นกับชีวิตผู้คน แต่สังคมสงเคราะห์ก็มีแนวคิด ปรัชญา และความเชื่ออันสะท้อนคุณค่าหลัก (Core Values) ที่ยึดถือในแวดวงวิชาการและวิชาชีพเป็นสากลอยู่

ทั้งนี้ Parker (2020) ได้อธิบายที่มาของค่านิยมของงานสังคมสงเคราะห์ว่ามีแหล่งที่มาจาก 6 แหล่งสำคัญคือ

1. **ระบบสังคม** หมายถึง โครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างหลากหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้องในระบบสังคม และมีผลต่อค่านิยมของงานสังคมสงเคราะห์ในสังคมนั้น โดยในแต่ละประเทศก็จะมีระบบหรือโครงสร้างระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่แตกต่างกัน

2. **ระบบการเมือง** หมายถึง รูปแบบการปกครอง โครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่มีส่วนในการตัดสินใจทางนโยบายอันส่งผลต่อชีวิตของผู้คน เพราะงานสังคมสงเคราะห์เกี่ยวโยงกับนโยบายสาธารณะ นโยบายสังคม และนโยบายสวัสดิการสังคมซึ่งส่งผลต่อชีวิตของประชาชนอย่างแยกไม่ขาด เช่น ระบบประชาธิปไตย ระบบเผด็จการ ระบบอุปถัมภ์ ฯลฯ ระบบนี้มีความหมายกว้างในเชิงการออกกฎหมายของสถาบันเพื่อจัดการ ควบคุม หรือให้อิสระกับพลเมือง ทั้งยังส่งผลต่อรูปแบบและการเติบโตของงานสังคมสงเคราะห์ โดยในแต่ละประเทศก็จะมีระบบการเมืองที่แตกต่างกัน

3. **ศาสนา** เป็นหน่วยทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ วัตรปฏิบัติ ประเพณี และมีจิตวิญญาณของมนุษย์มาอย่างช้านานควบคู่กับการเกิดเป็นสังคมและรัฐ งานสังคมสงเคราะห์ในประเทศที่นับถือศาสนาแตกต่างกันก็นำมาซึ่งลักษณะงานสังคมสงเคราะห์หรือค่านิยมของงานสังคมสงเคราะห์แต่ละประเทศที่ต่างกัน ภายใต้ชุดความเชื่อที่กำหนดฐานคิดและพฤติกรรมของมนุษย์ แม้ว่ากำเนิดของวิชาชีพสังคมสงเคราะห์จะปรากฏอย่างเป็นทางการในยุโรปตะวันตกและสหรัฐอเมริกา (โดยจะกล่าวถึงในบทต่อไป) ทำให้ช่วงแรกของการก่อกำเนิด การดำเนินงานของสถานสงเคราะห์และวิธีการทางสังคมสงเคราะห์เฉพาะรายก็ได้รับอิทธิพลจากฐานคิดของศาสนาคริสต์เช่นเดียวกัน หรือศาสนาอิสลามในเอเชียใต้และตะวันออกกลางก็มีอิทธิพลต่องานสังคมสงเคราะห์ในสังคมนั้น หรือแม้กระทั่งศาสนาพุทธในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็มีลักษณะที่แตกต่างกันออกไปด้วย อีกทั้งศาสนาเองก็มีการปรับตัวและเป็นพลวัตผสมผสานเข้ากับวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมนั้นจนบางครั้ง

พวาลิออน เช่น ความเป็นพุทธ ความเป็นผี และพิธีพราหมณ์แทรกซึมในประเพณีและพิธีกรรมของวิถีชีวิตประชาชนไทย

4. *ความคิดทางปรัชญาและวิชาการ* เกี่ยวข้องกับการเดินทางของความรู้ ความจริง ความดี ความงามที่ยึดถือในแต่ละสังคม ความเป็นวิชาการ (Academic) ของแต่ละสังคมที่แตกต่าง กันว่าได้รับอิทธิพลจากอะไร เช่น หากพิจารณาการก่อกำเนิดของวิชาสังคมสงเคราะห์แล้ว ได้รับ อิทธิพลอย่างมหาศาลจากความคิดและโลกทางวิชาการตะวันตก โดยเฉพาะเมื่อชนชั้นนำศึกษาดูงาน ในประเทศซีกโลกตะวันตก อีกทั้งนักวิชาการทางสังคมสงเคราะห์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันก็ร่ำเรียนที่ สถาบันการศึกษาในยุโรป โดยเฉพาะสหราชอาณาจักรและสหรัฐอเมริกา จึงไม่น่าแปลกใจประการใด ว่าได้รับอิทธิพลทางความคิด ปรัชญา และวิชาการจากสถาบันการศึกษานั้น ๆ เช่น การเคลื่อนไหว ของกลุ่มเฟเบียนในอังกฤษ (Fabian Society) แนวคิดรัฐสวัสดิการ (Welfare State) จวบจนปัจจุบัน ทั้งอังกฤษและสหรัฐอเมริกาก็เปิดหลักสูตรการเรียนการสอนสังคมสงเคราะห์อย่างแพร่หลาย โดยอิทธิพลดังกล่าวยังสะท้อนคุณค่าและความดีงามที่สังคมตะวันตกส่งผ่านทางอุดมการณ์สู่สังคม ตะวันออก รวมถึงในสังคมไทยด้วย

5. *วัฒนธรรมชุมชน* เป็นสิ่งที่สะท้อนความเป็นพื้นถิ่น (Indigenous/native) เพราะ สะท้อนระบบคุณค่าที่แตกต่างจากวัฒนธรรมอื่น และวัฒนธรรมก็เป็นสิ่งที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น จนกลายเป็นอัตลักษณ์ในการดำเนินชีวิตของสังคมนั้น ๆ เช่น สังคมประเทศในทวีปแอฟริกาให้คุณค่า ว่าด้วย “Ubuntu” สะท้อนความเป็นชุมชนการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สังคมอิสลามก็มีระบบสวัสดิการ ที่เรียกว่า “ซะกาต” วัฒนธรรมชุมชนภาคเหนือของประเทศไทยก็มี “ตาน” เพื่อช่วยเหลือกลุ่มคน เปราะบาง สังคมในตะวันออกที่ส่วนหนึ่งนับถือศาสนาพุทธก็นำหลักการพุทธมาบูรณาการกับการ ทำงานสังคมสงเคราะห์เฉพาะราย การเจริญสติภาวนา การพัฒนาสมาธิและพุทธิปัญญา โดยประเด็น ที่ยกตัวอย่างไปทำให้ลักษณะของงานสังคมสงเคราะห์ที่อิงกับวัฒนธรรมชุมชนแตกต่างจาก สังคมสงเคราะห์ในโลกวิชาการตะวันตก

6. *นักสังคมสงเคราะห์แต่ละบุคคล* ภายใต้อำนาจเชื่อ ฐานคิด ประสบการณ์ และเรียนรู้ ของบุคคลที่ต่างกัน นักสังคมสงเคราะห์แต่ละคนก็ถูกหล่อหลอมจากความรู้ ทัศนคติ และฐาน คิดหรือเข้าถึงกับอุดมการณ์บางชุดหรือชุดใดชุดหนึ่งที่มากกว่าคนอื่น ก็ทำให้การกำหนดสร้างงาน สังคมสงเคราะห์ หรือการประยุกต์ใช้งานสังคมสงเคราะห์ในกระบวนการปฏิบัติงานจริงนั้นมีเอกลักษณ์ หรือมีลักษณะที่แตกต่างจากคนอื่น เจื่อนไข บริบท หน่วยงานที่นักสังคมสงเคราะห์นั้นปฏิบัติงาน แม้กระทั่งผู้ใช้บริการที่นักสังคมสงเคราะห์มีปฏิสัมพันธ์ด้วยล้วนมีส่วนในการกำหนดสร้างฐานคิดและ รูปแบบในการปฏิบัติงานด้วย

ย้อนกลับไปสู่ความคิดที่สะท้อนค่านิยมทางสังคมสงเคราะห์ โดย Biestek (1956) ได้วางรากฐานหลักการจนกระทั่งกลายเป็นค่านิยมหลักทางสังคมสงเคราะห์ไว้ 7 ประการ ได้แก่

1. การเคารพในหลักปัจเจกบุคคลที่แตกต่างกัน (Individualization) นักสังคมสงเคราะห์พึงตระหนักว่าผู้ใช้บริการ (Client/Service User) มีความแตกต่างกันในหลายมิติ อาทิ เพศสภาพ เชื้อชาติ ศาสนา ความคิดทางการเมือง อายุ ฯลฯ ประเด็นย่อมนำมาซึ่งแนวทางการดำเนินงานกับผู้ใช้บริการที่แตกต่างกันด้วย

2. การแสดงความรู้สึกแบบมีเป้าหมาย (Purposeful Expression of Feelings) บ่อยครั้งที่นักสังคมสงเคราะห์ต้องรับฟังเรื่องราวความทุกข์และปัญหาของผู้ใช้บริการ แต่ในการแสดงความรู้สึกของนักสังคมสงเคราะห์แต่ละครั้งต้องมีเป้าหมายเพื่อประโยชน์ของผู้ใช้บริการ

3. การควบคุมอารมณ์ความรู้สึกในการเข้าไปเกี่ยวข้องกับผู้ใช้บริการ (Controlled Emotional Involvement) มีความสอดคล้องกับข้อที่ 2 โดยอ้างไว้ซึ่งความสัมพันธ์ทางวิชาชีพกับผู้ใช้บริการต้องควบคุมอารมณ์และรู้สึกของตัวนักสังคมสงเคราะห์เอง นั้นหมายความว่า พยายามวางตัวเป็นกลาง (Neutral) ภายใต้อัมพันธภาพทางวิชาชีพเท่าที่จะเป็นไปได้ แต่ประเด็นนี้ก็จำเป็นต้องถกเถียงต่อไปในจุดยืนทางวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ว่าความเป็นกลางนี้หมายถึงอะไร อยู่ในบริบทหรือสถานการณ์เช่นใด เช่น ตัวอย่างงานวิจัยกับบุคลากรสุขภาพจิตในประเทศเบลเยียมเกี่ยวกับความรู้ทางเพศระหว่างนักวิชาชีพกับคนไข้ (หรือผู้ใช้บริการ) นั้น ร้อยละ 70 เห็นว่ามีความรู้สึกเกิดขึ้นได้โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อนักวิชาชีพเป็นผู้ชาย (Heterosexual Men) และคนไข้เป็นผู้หญิง ซึ่งเกิดขึ้นมากกว่านักวิชาชีพที่เป็นผู้หญิง โดยพบว่ามีส่วนน้อยมากที่นำไปสู่ความสัมพันธ์ทางเพศ (Vesentini et al., 2022) ประเด็นนี้เป็นข้อถกเถียงที่นักสังคมสงเคราะห์ต้องแยกระหว่างสัมพันธภาพทางวิชาชีพ (Professional Relationship) กับความสัมพันธ์ส่วนบุคคล (Personal Relationship) อันอ้างไว้ซึ่งจรรยาบรรณทางวิชาชีพสังคมสงเคราะห์และประโยชน์สูงสุดต่อผู้ใช้บริการทั้งในการปฏิบัติงานจริงและการฝึกประสบการณ์วิชาชีพสังคมสงเคราะห์

4. การยอมรับ (Acceptance) สอดคล้องกับข้อ 1 หมายถึง การเคารพในตัวตนของผู้ใช้บริการ สถานะการดำรงอยู่ของปัญหา และตระหนักในคุณค่า ความสามารถ และศักยภาพของผู้ใช้บริการโดยเป็นมิติเชิงบวกซึ่งควรให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง

5. การมีทัศนคติที่ไม่ตัดสิน (Non-judgmental Attitude) บ่อยครั้งที่ทักษะหนึ่งของนักสังคมสงเคราะห์ในการปฏิบัติงานกับผู้ใช้บริการหรือเป็นขั้นตอนหนึ่งของกระบวนการทางสังคมสงเคราะห์คือ การประเมิน (Assessment) แต่โดยหลักการแล้วจะไม่ประเมินผู้ใช้บริการ บริบท และสภาพแวดล้อมทางสังคมของผู้ใช้บริการอย่างฉาบฉวย หากแต่จำเป็นต้องมีข้อมูลและใช้สัมพันธภาพในการปฏิบัติงานจนกระทั่งแน่ใจว่าสามารถประเมินผู้ใช้บริการได้อย่างถูกต้อง เหมาะสม

ครอบคลุมหลากหลายมิติทั้งการประเมินกาย-จิต-สังคมการประเมินความเสี่ยง การประเมินครอบครัว และบริบทแวดล้อม ตลอดจนทั้งการประเมินความเข้มแข็งของผู้ใช้บริการ ด้วยเหตุนี้ การดำเนินงาน สังคมสงเคราะห์จึงไม่ใช่กระบวนการฉาบฉวยด่วนตัดสินใจโดยขาดข้อมูลหรือการแสวงหาข้อเท็จจริงที่ บังคับชัด

6. การตัดสินใจด้วยตนเองของผู้ใช้บริการ (Client-self Determination) สัมพันธ์กับ แนวคิดการตอบสนองความต้องการของผู้ใช้บริการ กระบวนการทางสังคมสงเคราะห์และเป้าหมาย ของงานสังคมสงเคราะห์ต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์สูงสุดของผู้ใช้บริการ โดยจะอย่างไรให้ผู้ใช้บริการ มีส่วนร่วมในกระบวนการทางสังคมสงเคราะห์มากที่สุด ไม่ใช่การปฏิบัติงานบนฐานคิดของนักวิชาชีพ เท่านั้น ประเด็นนี้เป็นที่อภิปรายกันอย่างกว้างขวางเมื่อนำไปปฏิบัติงานจริงกับผู้ใช้บริการในบริบท และสถานการณ์ที่ซับซ้อน แม้กระทั่งนักทฤษฎีการแก้ไขปัญหา (Problem-solving Theory) อย่าง Helen H. Pearlman (cited in Timms, Timms, & Blow, 2021) ยังตั้งคำถาม เพราะ ความเชื่อว่าด้วยหลักการของการตัดสินใจด้วยตนเองของผู้ใช้การนี้ไม่สามารถเข้าใจได้อย่างสมบูรณ์ แบบหากปราศจากการใคร่ครวญถึงกระบวนการปฏิบัติงานจริงกับผู้ใช้บริการ เช่น การใช้ระบบบังคับ บำบัด (Compulsory Therapy) กับผู้ป่วยยาเสพติด แม้กระทั่งการดำเนินกิจกรรมในสถานพินิจ และเรือนจำว่าท้ายที่สุดแล้ว การตัดสินใจด้วยตนเองของผู้ใช้การนี้มีส่วนร่วมมากขนาดไหน

7. การรักษาความลับ (Confidentiality) เป็นหลักการที่กำหนดจริยธรรม (Ethics) และ แบบแผนความประพฤติทางจริยธรรมของวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ (Social Work Codes of Ethic) ซึ่งถูกกำกับโดยหลักความเป็นส่วนตัว (Privacy) ที่วิชาชีพพึงรักษาไว้เพื่อประโยชน์ของผู้ใช้บริการอัน ไม่ส่งผลกระทบต่อจิตใจและภาพลักษณ์ของผู้ใช้บริการ เช่น การประกาศข้อมูลและภาพของผู้ใช้ บริการลงสื่อสังคมออนไลน์ (แม้ว่าจะปิดตาหรือมีตัวการ์ตูนก็ตามที) และการกระทำของนัก สังคมสงเคราะห์ที่ไม่ได้รับอนุญาตจากผู้ใช้บริการ อีกทั้งไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของเป้าหมายเชิงวิชาชีพ และประโยชน์ใด ๆ ของผู้ใช้บริการ

สิ่งเหล่านี้เป็นเงื่อนไข ปัจจัย และเป็นหลักการที่แวดวงการศึกษาและการปฏิบัติงานเชิง วิชาชีพสังคมสงเคราะห์ยึดถือ เป็นเสมือนคุณค่าที่กำหนดฐานคิดอันส่งผลต่อความเชื่อพื้นฐานและ แนวคิดพื้นฐานของงานสังคมสงเคราะห์ต่อไป เพราะการศึกษาปรัชญาทางสังคมสงเคราะห์จำเป็นต้อง เข้าใจมิติความจริง ความดี ความถูกต้องถูกกำหนดสร้างอย่างไร ภายใต้ความเชื่อ แนวคิด และปรัชญา อะไรเป็นสิ่งที่ค้ำยันจึงเป็นคุณค่าของการศึกษาทางปรัชญาที่ว่าด้วยความรักในปัญญาและความรู้ (Love of Wisdom)

1.1 ความเชื่อทางสังคมสงเคราะห์ (Social Work Beliefs)

ความเชื่อทางสังคมสงเคราะห์ (Social Work Beliefs) หมายถึง ฐานคิดและข้อสมมติฐาน (Assumptions) ที่อธิบายชุดของแนวคิดที่มีได้บ่งชี้ว่าถูกหรือผิด แต่เป็นเสมือนบรรทัดฐาน (Norms) ของผู้ที่ศึกษาหรือประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนามนุษย์และสังคมนี้ยึดถือ บางความเชื่ออาจมีข้อถกเถียงเมื่อนำมาอธิบายในสถานที่ บริบท หรือองค์กรที่แตกต่างกันเมื่อปฏิบัติงานจริง ทว่าทฤษฎีความรู้เชิงสังคม (Social Epistemology) ล้วนแฝงด้วยชุดความเชื่อที่มีเหตุให้เชื่อว่าเป็นความจริง (ศิริประภา ชวนะญาณ, 2564) ยิ่งทวีความซับซ้อนในปรัชญาความรู้ทางสังคมสงเคราะห์มากขึ้น แต่โดยทั่วไปแล้วความเชื่อทางสังคมสงเคราะห์เหล่านี้สะท้อนคุณค่าหลักอันมีลักษณะค่อนข้างสากลที่วิชาชีพสังคมสงเคราะห์ยึดถือ โดยมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

1. **ความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างเสริมพลังอำนาจ (Empowerment)** ตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กร ชุมชน การมีส่วนร่วมเปลี่ยนแปลงสำนักทางการเมืองและวัฒนธรรม (อภิัญญา เวชยชัย, 2555) และเห็นว่า นักสังคมสงเคราะห์ดำเนินงานเพื่อพัฒนาวิธีการทำงานที่ท้าทายการกดขี่ทุกรูปแบบ ในกระบวนการสังคมสงเคราะห์เป็นกระบวนการที่แบ่งปันอำนาจระหว่างนักสังคมสงเคราะห์กับผู้ใช้บริการ (Adams, 2008) นั้นหมายถึงการต่อต้านการกดขี่ในทุกรูปแบบผ่านมิติด้านเพศ อายุ ศาสนา ความคิดทางการเมือง เชื้อชาติ ความพิการ ฯลฯ ประเด็นเหล่านี้เป็นสิ่งที่ไม่สามารถรับได้ ดังนั้นการออกแบบวิธีการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์จึงพยายามให้ผู้ใช้บริการได้มีส่วนร่วมมากที่สุด ซึ่งเป็นการแบ่งปันและจัดสรรพลังอำนาจสู่การเสริมพลังอำนาจของผู้ใช้บริการในที่สุด

2. **ความเชื่อเรื่องมนุษย์ในสภาวะแวดล้อมทางสังคม (Person in Environment)** หมายถึง การพิจารณาโดยให้มองสภาพปัญหาอย่างเป็นองค์รวมมากขึ้น ภายใต้อหังการความเป็นธรรมทางสิ่งแวดล้อมของผู้ใช้บริการ (Environmental Justice) (Miller et al., 2012) กล่าวคือ มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของสภาวะแวดล้อม การแสวงหาข้อเท็จจริง การพิจารณาประเมินปัญหาจำเป็นต้องคำนึงถึงสภาพแวดล้อมทางสังคมที่อาจก่อให้เกิดปัญหา หรือมองในเชิงบวกอาจเป็นปัจจัยสนับสนุนระบบผู้ใช้บริการด้วยก็ได้

3. **ความเชื่อในหลักการว่าด้วยความเสมอภาค (Equity)** (Gaine, 2010) ท้าทายต่อการกดขี่และความไม่เป็นธรรมในหลากหลายรูปแบบที่ปรากฏให้เห็นผ่านความพิการ เพศสภาพ รสนิยมทางเพศ ศาสนา เชื้อชาติ ชนชั้นที่ปรากฏในหลายระดับของสังคมตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคล วัฒนธรรมสถาบัน และโครงสร้างทางสังคม งานสังคมสงเคราะห์ก็มีเป้าหมายเชิงอุดมการณ์ว่าด้วยการอำนวยความสะดวกยุติธรรมให้เกิดขึ้นในสังคมและปัจเจกบุคคล

4. *ความเชื่อในหลักการไร้ความรุนแรง (Non-violence)* เช่น แนวคิดการเป็นนักกิจกรรมของคานธี (Gandhian Approach) สรรพสิ่งเชื่อมโยงและสัมพันธ์กัน การพัฒนามนุษย์บนฐานวัฒนธรรม การเสริมสร้างพลังอำนาจกับคนตัวเล็กตัวน้อย ถือเป็นคุณค่าเชิงจริยธรรมที่ส่งเสริมงานสังคมสงเคราะห์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (Walz & Ritchie, 2000)

5. *ความเชื่อว่ามนุษย์มีความสามารถ ศักยภาพ และมีความเข้มแข็ง* การปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์เป็นการดำเนินงานที่ท้าทายการเลือกปฏิบัติทางสังคม การกีดกัน โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างสังคมที่เป็นธรรมกว่าเดิม โดยทั่วไปแล้ว มักเข้าใจกันว่า งานสังคมสงเคราะห์เป็นงานที่เน้นไปที่ปัญหาของผู้ใช้บริการและอุปสรรคของผู้ใช้บริการที่เกิดขึ้น การปฏิบัติงานจึงมุ่งขจัดปัญหาหรือทำอะไรให้ผู้ใช้บริการผ่านพ้นและเอาชนะกับอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการดำเนินชีวิต บางครั้งละเลยมิติเชิงบวกในชีวิตของบุคคล ซึ่งการเคารพในคุณค่า ความสามารถ ศักยภาพ และความเข้มแข็งของผู้ใช้บริการทั้งบุคคล ครอบครัว กลุ่ม และชุมชนเป็นเครื่องมือในการปฏิบัติงานเชิงป้องกัน พื้นฟู และพัฒนาอันจะได้กล่าวต่อไปในบทที่ 5 ว่าด้วยการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์โดยใช้ความเข้มแข็งเป็นฐาน (Strength-based Practice)

6. *ความเชื่อเรื่องการจัดการความสัมพันธ์ที่เสมอภาคที่เป็นปัจจัยสู่การเสริมสร้างพลังอำนาจกับผู้ใช้บริการ* (Narayan, 2016) เปรียบเสมือนฐานคิดที่รวมแนวคิดว่าด้วยความเสมอภาคกับการเสริมสร้างพลังอำนาจเข้าด้วยกัน ทั้งสองแนวคิดต่างเชื่อมโยงกัน กล่าวคือ ความเสมอภาคจะเกิดขึ้นไม่ได้เมื่อไม่มีกระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจ ขณะเดียวกันหากไม่มีการจัดสรรความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้ให้บริการกับวิชาชีพ หรือระหว่างผู้ให้บริการกับผู้มีส่วนได้เสียให้เสมอภาค พลังอำนาจในผู้ให้บริการก็จะไม่เกิด ซึ่งทั้งสองสิ่งเป็นแนวคิดและปัจจัยที่เกี่ยวพันกัน

7. *ความเชื่อในคุณค่าหลักที่มีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาสังคมสงเคราะห์มาจากนักคิดและนักปฏิบัติกรอย่างมหาตมะ คานธี (Gandhian) (Walz & Ritchie, 2000) และ Paulo Freire* โดยมีแนวคิดและความเชื่อว่าด้วยมนุษย์เป็นศูนย์กลาง เชื่อแบบมนุษยนิยม (Humanism) กล่าวคือ พื้นฐานมนุษย์นั้นดี มีศักยภาพและความสามารถที่จะเปลี่ยนแปลงและพัฒนาตนเองได้ การทำให้มนุษย์มีเสรีภาพ การเชื่อมั่นและศรัทธาในความสามารถและศักยภาพของมนุษย์ในฐานะผู้กระทำการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Change Agent) สามารถกำหนดชะตากรรมของชีวิตตนเองได้ ผนวกกับคุณค่าสังคมนิยมและประชาธิปไตย (Social Democratic/Democratic Socialism) หรือในภาษาของนักเศรษฐศาสตร์ว่าเป็นระบบประชาธิปไตยเพื่อสังคม (Social Democracy) ที่เป็นกระแสการขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจการเมืองอย่างมหาศาลในยุโรปตะวันตกช่วงปลายศตวรรษที่ 19 ถึงต้นศตวรรษที่ 20 จนกระทั่งระบบรัฐสวัสดิการลงหลักปักฐานในยุโรป ต่อมาก่อนสิ้นศตวรรษที่ 20 อุดมการณ์สังคมนิยมประชาธิปไตยก็ถูกท้าทายด้วยลัทธิเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ (Neoliberalism) ที่มีกระบวนการ

การโลกาภิวัตน์ (Globalization) ในการขับเคลื่อนนโยบาย ระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ธุรกิจเอกชน และบริษัทข้ามชาติเข้ามาทำทารุณกรรมกระจายทรัพยากรและความเป็นธรรมทางสังคมสู่ประชาชน (Harvey, 2007; Korten, 1998) หรือแม้กระทั่งมิติสวัสดิการสังคมที่ส่งผลกับระบบผู้ให้บริการ เพราะอุดมการณ์สังคมนิยมประชาธิปไตยเป็นระบบสังคมเกื้อหนุนและเป็นเงื่อนไขของสภาพสังคมที่สนับสนุนต่อการพัฒนามนุษย์และพัฒนาสังคมในแง่ที่เป็นการกระจายอำนาจและทรัพยากรให้กับประชาชนอย่างเสมอภาคและทั่วถึงมากกว่าอุดมการณ์เศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่

8. *ความเชื่อในเรื่องพันธกรณีและความรับผิดชอบต่อสังคม (Social Responsibility)* ของมนุษย์และองค์กรโดยเฉพาะผู้ถูกกดขี่ และเชื่อมโยงสู่แนวคิดการเห็นประโยชน์ของส่วนรวมมากกว่าส่วนตน (Altruism) เสมือนเป็นหลักในการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมของมนุษย์ เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม พึ่งพาอาศัยกันและกัน บางกรณีไม่สามารถดำเนินการหรือใช้ชีวิตให้เป็นปกติได้ด้วยตนเอง ต้องอาศัยพลังของกลุ่ม การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ความเชื่อนี้เห็นว่า ความทุกข์ยากของผู้อื่นก็เสมือนเป็นความทุกข์ยากของตน เช่น การเห็นความทุกข์ยากและความเปราะบางของมนุษย์อันเนื่องมาจากผลกระทบของการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา 2019 ทั้งผลกระทบด้านสุขภาพ เศรษฐกิจ สังคม การศึกษา การทำงาน ฯลฯ การเห็นความไม่สงบสุขของโลกในสงครามที่กองทัพรัสเซียโจมตียูเครน ใน พ.ศ. 2565 ที่ส่งผลต่อการล้มตายและบาดเจ็บของผู้คน การเห็นผู้ได้รับผลกระทบจากความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนใต้ เป็นต้น

9. *ความเชื่อในเรื่องความหวัง (Hope)* (Collins, 2015) เป็นพื้นฐานของการดำเนินงานในมิติเชิงบวกกับผู้ให้บริการตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว กลุ่ม และชุมชน แม้กระทั่งตัวนักสังคมสงเคราะห์เองให้มีหลักความศรัทธาและความเชื่อในเชิงบวกบนพื้นฐานของความเป็นจริงของสถานการณ์ ประสบการณ์ และสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นกับนักสังคมสงเคราะห์เองหรือผู้ให้บริการที่เข้ามาด้วยปัญหานานัปการ เพราะหลายครั้งทั้งผู้ให้บริการและนักสังคมสงเคราะห์เองก็เผชิญกับสถานะสิ้นหวังในสถานการณ์บางอย่าง แต่ในวิกฤติย่อมมีโอกาส ในจุดอ่อนย่อมมีจุดแข็ง ซึ่งจะได้กล่าวต่อไปในแนวคิดการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์โดยเน้นความเข้มแข็งของผู้ให้บริการในบทที่ 5 เนื่องจากหลักความเชื่อเรื่องความหวังของมนุษย์เป็นพื้นฐานของการดำเนินงานเชิงบวกบนฐานประสบการณ์และสถานการณ์ที่เป็นจริง

10. *ความเชื่อในหลักจิตวิญญาณ (Spirituality)* ซึ่งแตกต่างจากความเชื่อทางศาสนา โดยจิตวิญญาณมีส่วนสำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์ บางครั้งธรรมชาติของจิตวิญญาณถูกกำหนดสร้างโดยความเชื่อทางศาสนา ทั้งนี้ ในการทำงานสังคมสงเคราะห์จำเป็นต้องทำความเข้าใจรากฐานทางจิตวิญญาณของผู้ให้บริการเพื่อเตรียมความพร้อมในการดำเนินงานแต่ละขั้นเพื่อไม่ให้ขัดกับจิตวิญญาณ (Dudley, 2016) โดยในกระบวนการทางสังคมสงเคราะห์ นักสังคมสงเคราะห์อาจดำเนิน

การขัดกับจิตวิญญาณของผู้ใช้บริการโดยไม่ได้ตั้งใจ ซึ่งจำเป็นต้องตระหนักถึงความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้น จึงควรมีการสื่อสารเพื่อลดความเสี่ยงให้สามารถเยียวยา และกลับมาทำในสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสมตาม จิตวิญญาณของผู้ใช้บริการ จนกระทั่งพัฒนารูปแบบการปฏิบัติงานที่ละเอียดอ่อนต่อจิตวิญญาณ (Spiritually Sensitive Approach) อันเป็นความพยายามสร้างสะพานเชื่อมระหว่างจิตวิญญาณกับการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์

อย่างไรก็ตาม งานสังคมสงเคราะห์เองก็ได้รับอิทธิพลจากความเชื่อทางศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งก่อนการพัฒนาสู่ความเป็นวิชาชีพ (Pre-professionalization) จากประวัติศาสตร์จะพบว่า แม้แบบของการก่อกำเนิดงานสังคมสงเคราะห์ที่ยังไม่เข้าสู่ความเป็นวิชาชีพนั้นได้รับอิทธิพลจากความคิดทางศาสนา โดยเฉพาะศาสนาคริสต์ เช่น ศาสนาคริสต์นิกายพิวริตัน (Puritan) ว่าด้วยการขยันทำงานเพื่อสร้างประโยชน์ให้กับสังคม (วันทีย์ วาสิกะสิน, สุรางค์รัตน์ วศิณารมณ และกิติพัฒน์ นนทปัทมะคุลย์, 2550) หรือแม้กระทั่งในปัจจุบันงานสังคมสงเคราะห์ในซีกโลกตะวันออกพยายามขับเคลื่อนงานสังคมสงเคราะห์แนวพุทธ (Buddhist Social Work) มาใช้ในงานสังคมสงเคราะห์เฉพาะรายและกลุ่มชน โดยในแต่ละประเทศล้วนได้รับอิทธิพลจากมิติทางจิตวิญญาณและศาสนาที่ทำให้จุดเน้นหรือลักษณะของงานสังคมสงเคราะห์ในแต่ละบริบทแตกต่างกัน เช่น ในเอเชียใต้และตะวันออกกลางเองก็ได้รับอิทธิพลจากความเชื่อของศาสนาอิสลาม เป็นต้น การให้ทานหรือการทำชะกาต (Zakat) เป็นความเชื่อส่งเสริมสวัสดิภาพของเพื่อนมนุษย์ โดยกำหนดว่าต้องแบ่งปันความมั่งคั่งและทรัพย์สินอย่างน้อยร้อยละ 2.5 สู่ส่วนรวม (Hodge, 2005) ประเด็นนี้สะท้อนคุณค่าทางจิตวิญญาณและศาสนาที่มีนัยการสร้างคุณูปการ (Contribution) สู่สังคมและผู้อื่น อันเป็นส่วนหนึ่งของฐานคิดและความเชื่อของการสังคมสงเคราะห์

นอกจากนี้ Hodge (2005) ยังสะท้อนตัวอย่างสาระสำคัญของความเชื่อและมิติทางจิตวิญญาณของศาสนาอิสลามโดยเปรียบเทียบกับสังคมตะวันตก คือ

ตาราง 1.1 เปรียบเทียบความเชื่อและจิตวิญญาณของอิสลามกับสังคมตะวันตก

อิสลาม	สังคมเสรีแบบตะวันตก
ความเป็นชุมชน	ความเป็นปัจเจกชนนิยม
ความเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน	การแยกกันอยู่
การแสวงหาฉันทามติระหว่างกัน	การกำหนดสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเอง
การพึ่งพาอาศัยกัน	ความเป็นอิสระไม่สัมพันธ์กัน
การบรรลุเป้าหมายของชุมชน	การบรรลุจุดสูงสุดของชีวิตตนเอง

ตาราง 1.1 เปรียบเทียบความเชื่อและจิตวิญญาณของอิสลามกับสังคมตะวันตก (ต่อ)

อิสลาม	สังคมเสรีแบบตะวันตก
ความสำเร็จและรางวัลของกลุ่มและชุมชน	ความสำเร็จและรางวัลส่วนบุคคล
การพึ่งตนเองของชุมชน	การพึ่งตนเองของปัจเจกบุคคล
การเคารพในสิทธิชุมชน	การเคารพในสิทธิส่วนบุคคล
การควบคุมตนเอง	การเปิดเผยและแสดงออกถึงตัวตนของตนเอง
ความละเอียดอ่อนและตระหนักในการกดขี่ที่มีต่อกลุ่ม	ความละเอียดอ่อนและตระหนักในการกดขี่ที่มีต่อปัจเจกบุคคล
อัตลักษณ์อยู่บนรากฐานของวัฒนธรรมและพระเจ้า	อัตลักษณ์อยู่บนรากฐานของเพศวิถีและการทำงาน
บทบาททางเพศแบบเสริมเต็มเต็ม	บทบาททางเพศที่เสมอภาค
การสนับสนุนการดำรงอยู่ของชีวิต (Pro-life)	การสนับสนุนทางเลือก (Pro-choice)
เพศวิถีแสดงออกตอนแต่งงาน	เพศวิถีจะแสดงออกขึ้นอยู่กับทางเลือกส่วนบุคคล
การสื่อสารแสดงออกเพื่อปกป้องความคิดเห็นของผู้อื่น	การสื่อสารแสดงออกเพื่อแสดงความคิดเห็นของตนเอง
จิตวิญญาณและศีลธรรมกำหนดจากพระเจ้าและความเชื่อทางศาสนา	จิตวิญญาณและศีลธรรมกำหนดสร้างโดยปัจเจกบุคคล
จุดเน้นที่จิตวิญญาณไม่สูญสิ้น	จุดเน้นที่วัตถุ

ที่มา: Hodge (2005)

จะเห็นว่า หลักที่กล่าวไปข้างต้นนั้นเป็นความเชื่อเกี่ยวกับการตอบสนองความต้องการทางจิตวิญญาณของมนุษย์ (Spirituality Need) เพราะมนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีจิตวิญญาณ ต้องการการตอบสนองความต้องการทางจิตวิญญาณไม่ว่าจะเป็นเพศ ชนชั้น ศาสนา หรือเชื้อชาติใด บางสถานการณ์หรือบางสภาพปัญหาอาจก่อให้เกิดการสูญเสียจิตวิญญาณในตนเองไป เช่น การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชีวิต การสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นได้กับบุคคลหรือผู้ใช้บริการหลายประเภท ทั้งผู้สูงอายุ คนพิการ ผู้ป่วยจิตเวช เด็กและเยาวชน บริการทางสังคมสงเคราะห์หรือกระบวนการทางสังคมสงเคราะห์จำเป็นต้องเรียกคืนหรือตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในมิตินี้ด้วย เพราะเกี่ยวข้องกับการให้ความหมายต่อการมีชีวิตอยู่ของผู้ใช้บริการ (Mathews, 2009) ซึ่งเป็นการตอบสนองความต้องการในชีวิตของผู้ใช้บริการในมิติด้านใน (Provision for the Quality of Inner Life) (Butrym, 1976) โดยในบางประเด็นปัญหาหรือความยากลำบากของผู้ใช้บริการก็ไม่ใช่แค่สังคมสงเคราะห์วิชาชีพเดียวดำเนินงานหรือผ่านองค์กรหรือหน่วยงานเพียง

แห่งเดียว ทว่าจำเป็นต้องระดมสรรพกำลังข้ามหน่วยงาน เช่น ปัญหาความยากจน ปัญหาที่อยู่อาศัย ปัญหาการว่างงาน เป็นต้น

11. *ความรักและความเมตตา (Love and Compassion)* เป็นพื้นฐานสำคัญของความเป็นธรรมทางสังคม (Merriam-Webster, 2021) ความรักความเมตตา หมายถึง การมีจิตสำนึกเห็นอกเห็นใจความทุกข์ยากของผู้อื่นและประสงค์ที่จะบรรเทาและขจัดให้ผ่านพ้น ซึ่งงานสังคมสงเคราะห์มีพันธกิจที่เน้นเรื่องความเป็นธรรม (Justice) ประรณนาที่จะเห็นการเปลี่ยนแปลงกับกลุ่มประชากรเปราะบางทางสังคมอย่างเป็นระบบ ซึ่งความรักความเมตตาเป็นรากฐานของความเป็นธรรมทางสังคม เพราะการจะสร้างความเป็นธรรมให้เกิดขึ้นในสังคมได้นั้น มนุษย์จำเป็นต้องมีความรักและความเมตตาในเพื่อนมนุษย์ก่อน แม้จะเป็นเป้าหมายเชิงอุดมคติ แต่หากเชื่อว่ามืออยู่จริง และสามารถเข้าถึงได้ การปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ก็เป็นเครื่องมือหรือเป็นสะพานหนึ่งที่อำนวยความเป็นธรรมทางสังคมให้เกิดขึ้นกับบุคคล ครอบครัว กลุ่ม และชุมชนได้

1.2 แนวคิดหลักทางสังคมสงเคราะห์ (Social Work Core Concepts)

แนวคิด (Concepts) ในบางตำราหรืองานเขียนต่าง ๆ ก็ใช้คำที่หลากหลาย เช่น แนวความคิด สังกัป มโนทัศน์ ฯลฯ แต่แนวคิดในที่นี้หมายถึง สารัตถะที่อธิบายหรือเนื้อหาที่ใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม สภาพปัญหา สภาพการดำรงอยู่ของปัจเจกบุคคล ครอบครัว กลุ่ม ชุมชน มีลักษณะเป็นนามธรรม (Abstract) ที่ถูกถักทอขึ้นมาเพื่อแสวงหาคำอธิบายกับบางสิ่งบางอย่าง ในทางสังคมสงเคราะห์เองก็มีแนวคิดเป็นพื้นฐานที่ใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์และสภาพปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นกับผู้ให้บริการ อย่างไรก็ตาม องค์ประกอบของความคิดนั้นเกี่ยวข้องกับหลายส่วน ได้รับอิทธิพลจากความเชื่อ สมมติฐาน ฐานคิด ประสบการณ์ของบุคคลและกลุ่มที่มีส่วนในการประกอบสร้างแนวคิด (Conceptualization) ขึ้นมา

แนวคิดทางสังคมสงเคราะห์จากผู้เขียนบททวน มีนักวิชาการทั้งในไทยและต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในต่างประเทศพยายามสำรวจว่า งานสังคมสงเคราะห์เองใช้แนวคิดใดในการหุ้มนำการปฏิบัติงานโดยอาจมีทั้งในกรณีทั่วไปและกรณีเฉพาะที่ใช้กับผู้ให้บริการในบางสถานการณ์ ซึ่งสังคมสงเคราะห์มีแนวคิดโดยสังเขปดังต่อไปนี้

1. *แนวคิดว่าด้วยการแทรกแซง (Intervention Concept)* เป็นเอกลักษณ์หนึ่งของงานสังคมสงเคราะห์ที่เข้าไปข้องเกี่ยวชีวิตผู้คนที่มีปัญหา หลายกรณีขัดแย้งกับหลักความเป็นส่วนตัวของผู้ใช้บริการ แต่เป็นคุณลักษณะสำคัญของงานสังคมสงเคราะห์ และยิ่งในสังคมทุนนิยมปัจจุบันท่ามกลางสังคมที่แข่งขัน นโยบายของรัฐบาลหลายแห่งก็แตกต่างกันออกไป ถ้าเป็นรัฐบาลที่ดำเนินนโยบายแบบเสรีนิยมใหม่ ก็มีแนวโน้มที่จะลดค่าใช้จ่ายด้านสังคมและบริการสังคมที่มีต่อประชาชน

ลง สวัสดิการสังคมถูกผลกระทบให้ประชาชนเป็นผู้รับผิดชอบตนเอง อย่างไรก็ตาม สังคมสงเคราะห์เป็นวิชาชีพที่ออกแบบให้เข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กับประชาชนและชุมชน บางครั้งอาจก้าวล่วงความเป็นส่วนตัวของปัจเจกบุคคล เพราะได้ก้าวเข้าสู่โลกชีวิตของบุคคลอื่นเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นท่ามกลางสถานการณ์ปัญหานั้น ๆ (Bell, 2020)

2. แนวคิดว่าด้วยการสนับสนุนความเป็นธรรมทางสังคม (Social Justice) เป็นคุณค่าหลักในการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์บนพื้นฐานของหุ้นส่วนภาคีและสัมพันธภาพทางวิชาชีพที่ร่วมมือกันระหว่างผู้ให้บริการและนักสังคมสงเคราะห์ผ่านความไว้วางใจ (Trust) ซึ่งความเป็นธรรมทางสังคม (Social Justice) หมายถึง สถานะที่ประชาชนได้รับการคุ้มครองสิทธิและโอกาสอย่างเสมอภาคกัน เป็นผลประโยชน์ทางสังคม (Social Benefits) กับประชาชนทุกคนไม่จำกัดภูมิหลังและตำแหน่งแห่งที่ของเธอ (Barker, 2003) หลักความเป็นธรรมทางสังคมให้ความสำคัญกับการกระจายซ้ำทางทรัพยากรอย่างทั่วถึง (Redistributive Justice) หมายถึง การเข้าถึงทรัพยากร สิทธิโอกาส และทางเลือกอย่างเสมอภาคของประชาชนทุกกลุ่มเป้าหมาย (Watts & Hodgson, 2019) โดยมีรากฐานจากทฤษฎีความยุติธรรมของจอห์น รอว์ลส์ (John Rawls) ซึ่งพิจารณาความยุติธรรมอยู่บนพื้นฐานของสิทธิและโอกาสที่เสมอภาคกัน ตลอดทั้งหลักการคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลที่จำเป็นต้องได้รับการเติมเต็มที่สามารถเข้าถึงความยุติธรรมได้ในกรณีสำหรับกลุ่มเปราะบางหรือผู้เสียเปรียบทางสังคม เช่น สิทธิในที่ดินทำกิน สิทธิในการใช้ทรัพยากรและสถานที่สาธารณะ การสนับสนุนโอกาสในการพัฒนาศักยภาพของตนเอง เป็นต้น (Rawls, 1999)

3. แนวคิดที่สนับสนุนส่งเสริมสิทธิมนุษยชนและเฉลิมฉลองความหลากหลายทางสังคม (Social Diversity) โดยจะได้นำต่อไปในบทที่ 4 ถึงสาระของแนวคิดสิทธิมนุษยชนในการอธิบายปัญหาที่เกิดขึ้นกับมนุษย์และการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ที่ใช้หลักสิทธิมนุษยชน ขณะเดียวกันเนื่องจากคุณค่าของงานสังคมสงเคราะห์ที่เคารพความแตกต่างหลากหลาย ดังนั้นการให้ความสำคัญกับความหลากหลายเป็นสิ่งที่นักสังคมสงเคราะห์ต้องคำนึงถึง อีกทั้งยังหมายรวมถึงการแสวงหาทางเลือกร่วมกับผู้ให้บริการที่หลากหลายด้วยในการแก้ไขปัญหาและพัฒนา นักสังคมสงเคราะห์ต้องตระหนักเสมอว่าปัจเจกบุคคลและชุมชนมีคุณค่าและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Human Dignity)

4. แนวคิดเชิงปรัชญาการเห็นความทุกข์ยากเดือดร้อนของผู้อื่นเป็นพันธกิจของตนเอง (Altruism) โดยเป็นหน้าที่และพันธกิจที่นอกเหนือจากการแก้ไขพฤติกรรมและลักษณะทางจิตสังคมของปัจเจกบุคคลให้มีประสิทธิภาพ แต่ยังหมายถึงอรรถประโยชน์ของสังคมโดยรวม (Both Efficacy and Utility) (Grimwood, 2015) การตีความโลกทางสังคมและความเข้าใจต่อมนุษย์ (Interpretation and Understanding) เพื่อประเมินและวินิจฉัยสถานการณ์ การให้ความหมายและการทำความเข้าใจผนวกกับประสบการณ์ของนักสังคมสงเคราะห์ที่เผชิญในชีวิตประจำวันกับผู้ให้บริการภายใต้เงื่อนไขและบริบททางขององค์กรที่สังกัดหรือสภาพสังคมที่สังกัดอยู่

5. แนวคิดปัจจัยกำหนดทางสังคม (Social Determinant) หมายถึง การที่มนุษย์แสดงออกซึ่งพฤติกรรมเมื่อเผชิญกับปัญหานั้นที่เกิดจากเหตุปัจจัยที่หลากหลายโดยเฉพาะจากปัจจัยทางสังคม แต่มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่สามารถกำหนดสร้างความหมายเพื่อตนเองได้ ดังที่ โฮลลิส (Hollis, 1994) เห็นว่า มนุษย์สามารถสร้างประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมขึ้นได้ ประวัติศาสตร์เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นจากความสัมพันธ์ของมนุษย์ หรือเป็นการออกแบบโดยมนุษย์ ซึ่งมนุษย์อยู่ในฐานะผู้กระทำการที่มีเหตุผล (Rational Agent) ที่ซับซ้อนอีกด้วย

6. แนวคิดการตอบสนองความต้องการและนำความเข้มแข็งของผู้ใช้บริการเข้าสู่กระบวนการแก้ไขปัญหา (Need-based Approach and Strength-based Practice) ที่เกิดขึ้นกับบุคคลเพื่อให้สามารถกลับมาปฏิบัติหน้าที่ทางสังคมได้ (Social Functioning) อย่างปกติภายหลังจากการเผชิญกับสภาพปัญหาและความยากลำบาก (Panyawajiro, P., Kalayano, P., & Swangboon, D., 2016)

7. แนวคิดการมีสมรรถนะทางวัฒนธรรม (Cultural Competency) เป็นองค์ประกอบสำคัญในการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ทุกระดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อปฏิบัติงานตรงหรือการให้คำปรึกษา จำเป็นอย่างยิ่งต้องเข้าใจความเชื่อพื้นฐานของศาสนา เพราะกระบวนการทางสังคมสงเคราะห์อาจเกิดความขัดแย้งได้ เป็นไปได้ว่าจำเป็นต้องทำงานร่วมผู้เชี่ยวชาญทางศาสนานั้นด้วย เช่น เมื่อผู้ใช้บริการเป็นมุสลิม การรับคำปรึกษาและทำงานร่วมกับอิหม่ามหรือผู้นำทางศาสนาจึงจำเป็น (Barise, 2005) ทั้งนี้ คุณสมบัติประการหนึ่งของการเป็นนักสังคมสงเคราะห์คือ การเป็นผู้มีความละเอียดอ่อนทางวัฒนธรรม (Cultural Sensitivity) มีความเข้าใจอิทธิพลของความเชื่อและความศรัทธาที่มีต่อการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ทั้งจากตัวผู้ใช้บริการและจากนักสังคมสงเคราะห์เอง (Gilligan and Furness, 2006) เพราะประเด็นดังกล่าวมีผลต่อการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์

8. แนวคิดการเสริมพลังอำนาจ (Empowerment) ตั้งอยู่บนฐานแนวคิดเชิงมนุษยนิยม (Humanism) ที่เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีศักยภาพ ความสามารถ ความเข้มแข็ง ความอดทน มีทักษะและประสบการณ์ในการจัดการกับปัญหา แต่ในบางช่วงเวลาแนวคิดนี้ไม่ถูกใช้เนื่องจากบางครั้งบุคคลไม่ได้ตระหนักหรือลืมไปว่าตนเองมีอะไรบ้าง จึงทำให้ตนเองรู้สึกขาดพลัง นอกจากนี้ยังหมายถึง การเคารพในศักดิ์ศรีและความเท่าเทียมกันของมนุษย์โดยไม่คำนึงถึงชนชั้น เชื้อชาติ วัฒนธรรม สีผิว ฐานะ เพศ และความพิการ (ฐิติพร ศิริพันธ์, ม.ป.ป.) นอกจากนี้ อภิญญา เวชยชัย (2555) ยังขยายความแนวคิดการเสริมพลังอำนาจว่า เป็นแนวคิดที่มีผู้กำหนดไว้หลายนัย และการเสริมพลังอำนาจก็เกิดขึ้นได้หลายระดับทั้งการเปลี่ยนแปลงภายในตนเองจนสามารถค้นหาพลังอำนาจและความเข้มแข็งในตน หรือในด้านกระบวนการพัฒนาตัวตนของบุคคล กลุ่ม องค์กร และชุมชนให้เกิดศักยภาพในการเปลี่ยนแปลงความคิด การกระทำของตนเอง ตลอดจนเกิดการเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างมีคุณภาพ กล่าวคือ ขอบเขตของการเสริมพลังอำนาจมีหลายระดับตั้งแต่ระดับ

บุคคล กลุ่ม ครอบครัว ชุมชน จนถึงโครงสร้างทางสังคม เช่น การเกิดจิตสำนึกทางการเมืองและวัฒนธรรมอันเป็นหมุดหมายสู่การสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

9. **แนวคิดการพัฒนามนุษย์ (Human Development)** โดยกระบวนการทางสังคมสงเคราะห์เกี่ยวข้องกับประเด็นนี้ผ่านกระบวนการเตรียมการกับบุคคล การประเมินสถานการณ์ และความต้องการของผู้ใช้บริการ มีการประเมินผลการปฏิบัติงาน การจัดการความเสี่ยง เพื่อให้ผู้ใช้บริการได้รับการตอบสนองความต้องการครอบคลุมทุกช่วงวัยจากครรภ์มารดาถึงเชิงตะกอน ขณะเดียวกันกระบวนการทางสังคมสงเคราะห์ดังกล่าวก็เป็นการพัฒนาสมรรถนะของนักสังคมสงเคราะห์เองให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นด้วย (Crawford & Walker, 2004) การพัฒนามนุษย์เป็นการให้อิสระภาพของบุคคลในการเลือกที่จะกำหนดชะตาชีวิตของตนเองทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง โดยเชื่อว่าเมื่อมนุษย์ได้รับการพัฒนาสมรรถนะจะนำมาซึ่งสังคมที่พัฒนาด้วยตามแนวคิดการพัฒนามนุษย์ของนักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบลอย่างอมตยา เซน (Sen, 2000) ที่เขียนเรื่อง “การพัฒนาคือการให้อิสระภาพกับมนุษย์” (*Development as Freedom*) ภายหลังจากนั้น เมื่อเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 องค์การสหประชาชาติได้กำหนดวาระการพัฒนามนุษย์เป็นวาระสำคัญของการวางแผนนโยบายให้นานาประเทศใช้เป็นกรอบในการกำหนดนโยบายในประเทศ แม้กระทั่งในสังคมไทยเอง แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ก็ได้กำหนดวาระคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาซึ่งสะท้อนถึงอิทธิพลของแนวคิดการพัฒนามนุษย์นี้ด้วย

10. หากใช้แนวคิดโดยอิงตามความเชื่อทางศาสนาพุทธ กระบวนการทางสังคมสงเคราะห์ก็เป็นกระบวนการของการแก้ไขปัญหตามหลักพุทธศาสนา เช่น หลักอริยสัจ 4 (ฐิตีพร สะสม, 2561) อันประกอบไปด้วย 1) ทุกข์ หมายถึง สภาพปัญหาหรือเหตุที่ทำให้ผู้ใช้บริการเกิดความทุกข์ ไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ทางสังคมได้ 2) สมุทัย หมายถึง เหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ เปรียบเสมือนกระบวนการหนึ่งของงานสังคมสงเคราะห์ว่าด้วยการแสวงหาข้อเท็จจริงเพื่อทำความเข้าใจรากเหง้าและสาเหตุของสภาพปัญหาของผู้ใช้บริการ 3) นิโรธ หมายถึง การดับทุกข์ เป็นกระบวนการที่นักสังคมสงเคราะห์ประเมินสภาพปัญหาและความเสี่ยงที่เกิดขึ้นกับระบบผู้ใช้บริการ และ 4) มรรค หมายถึง วิธีการในการดับทุกข์ เมื่อนักสังคมสงเคราะห์แสวงหาข้อเท็จจริง ประเมินสภาพปัญหาของผู้ใช้บริการแล้ว กระบวนการต่อมาคือการวางแผน แสวงหาทางเลือกโดยให้ผู้ใช้บริการร่วมออกแบบด้วย จนกระทั่งสามารถดำเนินการระดมทรัพยากรและกระทำการเพื่อเปลี่ยนแปลงระบบปัญหาของผู้ใช้บริการให้กลับมาปฏิบัติหน้าที่ทางสังคมได้ในที่สุด

11. **แนวคิดการมีส่วนร่วม (Participation)** โดยเน้นผู้ใช้บริการมีส่วนร่วมในกระบวนการทางสังคมสงเคราะห์ตั้งแต่การสำรวจปัญหาของตนเอง การประเมินปัญหาตนเอง การออกแบบและแสวงหาทางเลือก ปฏิบัติการ และการประเมินบริการทางสังคมด้วย

12. *แนวคิดสัมพันธภาพทางวิชาชีพ (Professional Relationship)* โดยนักสังคมสงเคราะห์สามารถแยกแยะสัมพันธภาพระหว่างบุคคลและสัมพันธภาพทางวิชาชีพ นั้นหมายถึง ขอบเขตความเป็นส่วนตัว ขอบเขตการทำงานระหว่างนักสังคมสงเคราะห์กับผู้ใช้บริการ บ่อยครั้งเกิดสภาวะกลืนไม่เข้าคายไม่ออก (ภาวะยากลำบากในการตัดสินใจ) เมื่อปฏิบัติงานที่ต้องเกิดการปะทะระหว่างสัมพันธภาพทางวิชาชีพและสัมพันธภาพส่วนบุคคล

13. *แนวคิดการสื่อสาร (Communication)* ทั้งวัจนภาษา (Verbal Communication) ผ่านคำพูดและข้อเขียน และภาษาท่าทางหรือวัจนภาษา (Non-verbal Communication) ที่ไม่ได้สื่อสารผ่านคำพูดหรือข้อเขียน โดยปรากฏผ่านปฏิสัมพันธ์กับผู้ประสบปัญหาหรือผู้ใช้บริการ ซึ่งเป็นสิ่งที่นักสังคมสงเคราะห์จำเป็นต้องพัฒนาตนเองอยู่เสมอในด้านนี้เมื่อทำงานหรือให้คำปรึกษาผู้ใช้บริการ การประยุกต์ใช้ร่วมกับทักษะอื่นๆ เช่น การสังเกต และเทคนิคอื่น ๆ เช่น การทวนคำทวนความ การสรุปเพื่อจัดกรอบความคิด (Reframing) เพื่อเข้าถึงความคิด การกระทำ และสภาพแวดล้อม อันเป็นการประเมินผู้ใช้บริการอย่างรอบด้านมากยิ่งขึ้น โดยกระบวนการทางสังคมสงเคราะห์หลักหนีไม่พ้นไม่ว่าจะปฏิบัติงานกับกลุ่มเป้าหมายใดหรือใช้วิธีการทางสังคมสงเคราะห์ที่ย่อมต้องใช้อุปกรณ์สื่อสารเป็นเครื่องมือทั้งสิ้น นอกจากนี้ในปัจจุบันการใช้เทคโนโลยีการสื่อสารที่รวดเร็วและแพร่หลายในยุคดิจิทัล ทำให้ผู้เรียนสังคมสงเคราะห์ต้องขบคิดเกี่ยวกับการพัฒนาทักษะ วิธีการ เครื่องมือที่ใช้ในการสื่อสารกับผู้ใช้บริการด้วยวัตถุประสงค์ที่หลากหลายไม่เฉพาะเพียงการบำบัดเท่านั้น หากแต่ยังรวมถึงการสื่อสารการดำเนินงานสังคมสงเคราะห์ผ่านรูปแบบสื่อที่หลากหลายทั้งภาพ เสียง วิดีโอ สัญลักษณ์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการฉายภาพให้สังคมรับรู้การดำเนินงานสังคมสงเคราะห์ รวมทั้งการส่งเสียงผู้ถูกเลือกปฏิบัติ ผู้ถูกกดขี่ ผู้ที่ไม่ได้รับความไม่เป็นธรรมให้มีสิทธิเสียงด้วย (Tascón, 2019)

14. *แนวคิดการเป็นหุ้นส่วนภาคี (Partnership) ของผู้ใช้บริการ* (Chiapparini, 2016) “เป็นการทำงานไม่ใช่เพื่อผู้ใช้บริการแต่เป็นการทำงานร่วมกับผู้ใช้บริการ (Work with Not Work for)” เป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการเรียนรู้ที่ค้นหาแนวทางและนวัตกรรมใหม่ในการทำงาน ลดความรู้สึกในความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เหลื่อมล้ำ และเสริมพลังอำนาจกับผู้ใช้บริการ บ่อยครั้งงานสังคมสงเคราะห์ถูกเข้าใจว่าเป็นนางฟ้าหรือเป็นผู้ให้ที่มีอำนาจเหนือกว่าผู้ที่ยากลำบากหรือผู้ใช้บริการ แต่เมื่อพยายามทำความเข้าใจคุณค่า อุดมการณ์ ตลอดจนหลักคิดเชิงปรัชญาที่หนุนนำแล้วความคิดเช่นนี้เป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง เพราะหากคิดเช่นนั้นเท่ากับว่าคุณค่าและศักดิ์ศรีของผู้ใช้บริการถูกทำลาย ไม่ได้เป็นพลเมืองที่มีสิทธิที่จะได้รับการตอบสนองความต้องการและการพัฒนาอย่างเสมอภาค แนวคิดนี้สัมพันธ์กับแนวคิดการมีส่วนร่วมและการเสริมสร้างพลังอำนาจ เพราะเป็นแนวคิดที่เกื้อหนุนกัน

15. *แนวคิดผู้ใช้บริการในสภาวะแวดล้อมทางสังคม (Person in Environment)* กล่าวคือ มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ในสภาวะแวดล้อมทางสังคมตั้งแต่ระดับเล็กที่สุดคือครอบครัว สู้กลุ่ม และ

ชุมชน เมื่อเผชิญกับปัญหาจำเป็นต้องพิจารณาองค์ประกอบเหล่านี้ที่เกี่ยวข้องเป็นเครือข่ายทางสังคมที่ดำรงอยู่ แต่ในการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์จริง ๆ ก็ต้องเผชิญกับความท้าทายเรื่องสิทธิของปัจเจกบุคคลและระบบราชการที่ไม่อาจเอื้ออำนวยให้นักสังคมสงเคราะห์ทำงานได้อย่างถนัดนัก (Folgheraiter, 2007) กับผู้ใช้บริการโดยต้องอาศัยการใช้สัมพันธ์ภาพที่ลุ่มลึก อย่างไรก็ตามงานสังคมสงเคราะห์ก็ยังคงเป็นวิชาชีพที่อยู่บนฐานของความสัมพันธ์ (Relational Social Work) ในการบริการมนุษย์และสังคมอยู่ดี

16. แนวคิดสังคมนิยมแนววิพากษ์ (Critical Realism) อย่างที่ได้กล่าวไปแล้วว่า หลักการหนึ่งของงานสังคมสงเคราะห์คือการไม่ด่วนตัดสิน ดังนั้น การทำความเข้าใจความเป็นจริงทางสังคม (Social Facts) จึงเป็นกระบวนการที่ต้องตระหนักอย่างถี่ถ้วนและระมัดระวังหรือแม้กระทั่งผู้แสวงหาความรู้หรือนักวิจัยทางสังคมสงเคราะห์เองก็ต้องเข้าใจความเป็นจริงในแต่ละระดับ โดยมองความเป็นจริงมี 3 ระดับ (พิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ต, 2557) คือ

16.1 ความเป็นจริงเชิงประจักษ์ (Empirical Reality) สรรพสิ่งหรือเหตุการณ์ที่มนุษย์สามารถรับรู้จากการสังเกตเห็นได้ เช่น จำนวนคนตกงาน บาดแผลทางร่างกาย ซึ่งเป็นความจริงที่สามารถรับรู้ได้จากประสาทสัมผัส

16.2 ความเป็นจริงเชิงแบบแผน (Pattern Reality) ความเป็นจริงที่มีลักษณะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างเหตุการณ์ เวลา สถานที่ หรือคุณลักษณะของมนุษย์และสังคม เช่น อัตราการว่างงาน หมายถึง การเข้าใจเหตุปัจจัยหรือแบบแผนความสัมพันธ์ที่อธิบายสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ในเหตุการณ์ ช่วงเวลา และบริบทนั้น ๆ

16.3 ความเป็นจริงเชิงโครงสร้าง (Structural Reality) (Bhaskar, 1975 อ้างถึงใน พิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ต, 2557) เป็นความจริงที่แนวคิดสังคมนิยมให้ความสำคัญมากที่สุด เป็นความจริงที่พิจารณาถึงกลไกเชิงสาเหตุและพลังที่ก่อให้เกิดปรากฏการณ์ต่าง ๆ ทั้งนี้ กลไกเชิงสาเหตุของปรากฏการณ์ในแต่ละสาขาวิชามีความหลากหลาย เช่น นักจิตวิทยาพิจารณาว่า “สัญชาตญาณแห่งความตาย” เป็นกลไกสาเหตุสำคัญของปรากฏการณ์ทางจิตวิทยา นักภาษาศาสตร์ใช้ “โครงสร้างภาษา” เป็นกลไกเชิงสาเหตุ เป็นต้น สังคมนิยมแนววิพากษ์อธิบายในภาพองค์รวม โดยไม่อธิบายระดับปัจเจกบุคคล หลีกเลี่ยงลัทธิยัตินิยม (Determinism) ที่ว่า เพราะโครงสร้างกำหนดให้มนุษย์ต้องมีพฤติกรรมอย่างนั้นและลัทธิเจตจำนงนิยมที่ว่า มนุษย์มีอิสระที่จะทำอะไรทางสังคม โดยปราศจากแรงกดดันจากโครงสร้างทางสังคม ซึ่งทั้งโครงสร้างสังคมและประสบการณ์ของปัจเจกบุคคลต่างมีส่วนประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคมขึ้น

17. แนวคิดความมั่นคงของมนุษย์ (Human Security) ซึ่งไม่เฉพาะความปลอดภัยและความมั่นคงในระดับมหภาคจากการก่อการร้ายหรือการถูกพรากรสิทธิในฐานะความเป็นมนุษย์ไป (Colby, Dulmus & Sowers, 2012) ทว่าหมายรวมถึงความมั่นคงของมนุษย์ในมิติเศรษฐกิจ